

Nermin Suner PEKİN

Abdülhak Hâmid Tarhan

Hâmid Tanzimatın ikinci devresinin yetiştirdiği şahsiyetler içinde batı edebiyatını daha iyi anlayan, şiire baş döndürücü yenilikler getiren velûd ve kudretli bir şâirdir.

Başlangıçta bir Namık Kemâl takibçisi gibi görünmüşse de, Türk şiirine batı şekillerini getirmiş, gerek şiirde gerek en çok yazdığı tiyatro sahasında Türk edebiyatının iç ve dış hususiyetleri ile batı edebiyatı şekillerini birleştiren bağlayıcı bir vazife görmüştür.

Aile bakımından kültürlü bir aileye mensub olması, gerek daha sonra muhtelif vazifelerle yurd dışında dolaşmış olması Hâmid'e derin bir batı kültürü sağlamış, batı edebiyatını yakından tanımış, onlardan mâ'da Hindistan'dan, İran'dan da getirdiği te'sirleri eserlerine aksettirmiştir. Çok hareketli bir hayat yaşayan Hâmid'in şahsiyetini ve hayatını eserlerinden çıkarmak onu eserlerinin aynasında incelemek en doğru bir yoldur, çünkü hemen hemen her eserinde kendi karakterini taşıyan kahramanlar bulmak mümkündür.

Hâmid hayâtı gibi, şâirliği ve san'at anlayışı da günü gününe uymayan bir san'atkârdır. Onun birçok mısra'ları coşkun ve duygulu, ba'zıları da felsefe ve tefekkür doludur. Bir kısım eserlerinde çıplak tabiat güzellikleri karşısında duygulanan, kır hayatına vurgun bir ruhun terennümleri görülür; bazı eserlerinde ise renkli hareketli şehir hayatının zevki ve hatıraları yaşar.

Bununla beraber hâmidâne san'atın yine en üstün vasfı san'atı için kabul eden anlayıştır. Hâmid'in eserlerindeki fikrî, içtimâî ahlâkî taraflar bile maksad için san'at anlayışından çok san'at için san'at atmosferi içinde gelişir. Bir taraftan da zulme, haksızlığa, hürriyetsizliğe, halkçılığa ve vatan müdâfaasına dâir bilhassa tiyatrolarında yaptığı çıkışlarda, Hâmid kendi devletini küçük düşürücü, atak ve aşırı hareketlere tevessül etmemiştir. Onun tiyatro vâsıtasıyla yaptığı telkinler ve tenkidler daha çok bir imâ inceliği içindedir.

Şâirin yaratılışın sırları karşısında düşündüğü ve zihnini hırpalarcasına yorduğu zamanlar çoktur. Bu zamanlarda onun ölüme ve Allah'a karşı şiddetli haykırışları olmuştur. Bunlar düşüncesinin aciz kaldığı anlar mahsus feriyatlarıdır. Hâmid bunları benliğinde tutamamış manzum mısra'lar hâlinde feryad etmiş, sonra Tanrı'nın büyüklüğü karşısında türlü tövbeler etmiş ve düşüncelere dalmıştır.

Hâmid'in eserlerindeki romantizm'in bir tecellisi de şiirlerinde olduğu kadar tiyatrolarına da bir tiyatro kahramanı olarak kendini katmasıdır. Birlikte yaşadığı insanları, bilhassa sevdiği kadınları ve onlara ait hâtıralarını bir defa da tiyatrolarında yaşatmasıdır.

Hâmid edebiyata büyük bir aşk ile tutkundu velûd oluşunun sebebi de budur. Kendisi bu aşkı şu cümlelerle anlatır. "O zamanlarda edebiyat aşkı, bütün arzu ve ita'atlerimin fevkinde bir âmir-i mutlak mevkiinde idi.

Hâmid hayâtı gibi, şâirliği ve san'at anlayışı da günü gününe uymayan bir san'atkârdır. Onun birçok mısra'ları coşkun ve duygulu, ba'zıları da felsefe ve tefekkür doludur.

Her hangi memlekette olursa olsun mutlakiyetle istibdâdin fitraten aleyhdârı ve isyankârı olduğum halde bu edebiyat aşkının müstebitliğine tahammül ediyordum.

Edebiyat aşkı bediiyat aşkı demektir. Edebiyat aşkında ise yalnız mehasin-i sûriyye değil, aşk-ı vazife, aşk-ı vatan, aşk-ı millet, aşk-ı insaniyet gibi hasenât-ı mâneviyye de mündemiçtir." "1"

Süleyman Nazif'de Hâmid'in san'at anlayışı için: "Hâmid san'atı için ve yalnız san'at için tanımıştır. Vatani derin bir muhabbetle sevmek ve vatanperverliği dâima izhar etmekle berâber edebiyatı münhasıran ona hizmetkâr etmeği hatırına getirmemişti. Hatta Namık Kemal'e yazdığı mektubların birinde der ki: VATAN! Vatan! pek güzel fakat vatan mevzuunun hâricinde de tasvir edilecek mevzu'lar yok mudur?" "2"

Hâmid'in şiir anlayışı: Onun şiir anlayışında zaman zaman eski Türk şiirinin Şiir=Musiki anlayışı, yeni bir ifâdeye bürünmüş görünür. Şâir odur ki sem'ine sesler gelür müddâm Bir perde-dâr mutribe-i cilve-sâzdan

Pişinde bir nidâ-yı semâvî kılar türâb Bir hâti'î sükût iştir râhu sâzdan "3"

Anlaşıyor ki Hâmid, duygunun, fikrin, düşüncenin sadece söz halinde değil söylenişteki ses, yani mûsiki oluşuna şiir demek istiyor.

Makber mukaddimesi isimli uzun neşrinde şiiri ta'rif etmeğe çalışırken, kendi san'atının özellikleri içinde âdetâ mensur şiiri ortaya koymuştur.

"En güzel, en büyük en doğru şiir; bir hakikat-i müdhişenin tazyiki altında, hiçbir şey söylememektir. İnsan ba'zı kere hatırına gelen bir hayâli tanıyamaz, o kadar güzeldir; zihninden uçan bir fikre yetişemez o kadar yüksektir; kalbinde doğan bir fikri bulamaz o kadar derindir; Bu acz ile bir feryad koparır, birşey söyleyemez de kalemini ayağının altına alıp ezer; bunlar Şiirdir."

Bu mukaddime eserin kendisine yakışacak kadar san'atlı ve güzeldir. Tanzimat yıllarındaki yeni fakat san'atlı Türk nesrinin güzel bir örneğidir. Bu mukaddime yine hâmidâne te-zadlarla şimşeklendirilmiş, hareketli bir nesirdir. Duygu, görgü, bilgi ve düşünce unsurlarıyla söz san'atının muvaffakiyetle birleştiği bu nesirde hatta şiirdeki ses yani müsi-ki de hissedilir.

"*Fakirin bir eseri olduğu için Makber'i ŞİİR di-ye telâkki/ etmek istiyen olursa mutâlâsında be-nim şâirliğimden bir nişan bulamaz. Ancak düşünürse bir feryad duyar ki isterse onu bir şiir zanneder. O FERYAD, beşerin aczidir.*

Makber, makber değil bir türbe, türbe değil bir mâbed, mâbed değil bir küre küre değil bir fezâ-yı bi-intiha olmalıydı, halbuki bir makber bile de-ğil Nûr-ı İlâhinin indiği, fikr-i insanınin çıkama-dığı, bir minber olmalıydı Makber, bir mahşer olmalıydı. Heyhât!.." "4"

Hâmid'in muhtelif mevzularında şiir kitapları ve tiyatroları vardır. Ancak Abdülhak Hâmid ismiyle beraber ilk akla gelen eseri **MAKBER**'dir. Bu eserde şâir yer yer hâmidâne söyleyişin en yüksek derecesine çıkmıştır. Bu eser-de ölüm ıztırapları karşısındaki aczin, felsefenin, hissin, fikrin doğrudan doğruya ahenkli bir musiki lisanı hâline geldiği nefis mısralar eseri ebedileştirmiştir.

Eğer Makber yalnız bu gibi mısra'lardan ibâret olsaydı.

*"Bir gün dedi ıstırah içinde
Ben ölmeğe gelmişim bu Hind'e
Ölmek dedi kakkahayla güldüm
Duydum ki fakat içimden öldüm,
Ettik biz o anda, nîm-zinde,
Nefretle vedâ, Hind ü Sind'e
Kaldım mı, demişti, yolda bir gün,
Hindistânın denizlerinde?"*

Makberden böyle daha çok misaller gösterilebilir. Fakat şâyân-ı dikkattir ki Makber'in sekiz mısra'lık çerçevesinin son beyti böyle nefis mısra'larla bitiyor.

*Bir tatlı bakışla bir gülüşle
Eyyam-ı hayatımı tamam et*

*Yahut,
Ben âlemi neyleyim çemenzâr,
Ben âlemi neyleyim çemensiz?"*

*Veya,
Yıldızlar onu siz ettiniz defn
Dürmuş ne bakarsınız uzakta*

*Yahut:
Her şeb ben o yâri secdelerle
Etmez mi idim sana imâlet*

İşte bir şiir ki altın gibi değerini de parlaklığını da muhafaza ediyor. "3"

Ancak Bütün bunlara rağmen Yahya Kemal'in Hamid'in şiirleri hakkındaki tenkitleri de şöyledir.

Abdülhak Hâmid'in henüz çok genç yaşlarında, devrin edebiyat otoriteleri Namık Kemal ve Ekrem tarafından fazla medhedilmesi, eserlerindeki pürüzlü noktaların, ve bir nevi haşivler yığını halindeki doldurma mısraların ciddi bir tenkide uğramaması büyük şâirin daha dikkatli eserler vermesini engellemiştir.

"Abdülhak Hâmid'e en büyük kötülüğü edenler, bütün hayranları olmuştur. Onun hayırlı dostları da şiirinin kof tumturaklı ve dâhiyâne zannedilir de hakikatte laf gürültüsü olan tarafını sevmeyenler, ve gerçek şiir olan mısra'larını sevenlerdir.

Tanzimat yıllarındaki yeni fakat san'atlı Türk nesrinin güzel bir örneğidir. Bu mukaddime yine hâmidâne te-zadlarla şimşeklendirilmiş, hareketli bir nesirdir. Duygu, görgü, bilgi ve düşünce unsurlarıyla söz san'atının muvaffakiyetle birleştiği bu nesirde hatta şiirdeki ses yani müsi-ki de hissedilir.

Garib olan bu idi ki bu meftunların yüzde doksanı Meselâ FİNTEN'i ellerine alıp baştan sonuna kadar okumazlardı; yalnız Davalacıro'nun mâruf nâ'rasıyla bilirlerdi. O zaman en fazla okunan gazete Tanin'di. İlhan ve Turhan, Tanin'de tefrika ediliyordu; dikkat ediyorduk Hâmidperestler, bu dramların hergün çıkan parçalarını okumuyorlardı; Nitekim hâlâ dimağlarda bu tiyatroların mevzu'ları bile yerleşmiş değildi. Hoş Hâmid'in onlardan evvel çıkmış dramları da tam bir çerçeve ve halinde hayallere, yerleşmiş değildir. Hamid'in meftunları onun bütün dramlarını ve diğer manzum kitaplarını TALİM-EDEBİYAT'ta sonra ona benzer mektep kitaplarında yahud da ondan parçalar zikreden meddah münekkidler yazılarından bilirler ve ancak bu gibi sahifelerde neşrolunan mısra'ları bilirlerdi." "6"

"Frenkten mülhem bir yazı kadrosu getiren, Tarz-ı Kadim-i Şiiri bozup herc ü merc eden, "şiir-i hakiki"nin ne olduğunu idrake yazdığını iddia eden Abdülhak Hamid'de bu noksan olmayacaktı. Frenk şiirinin vahid-i kıyasisi manzume olduğuna göre onda da manzume bir tertip hâlinde görülecekti; daha büyük bir manzume olan dram'a gelince o artık hayale tıbbi frenk dramları gibi, bir maceranın terkibi gibi nakşolunacaktı. Halbuki böyle olmadı." "7"

Hâmid'in bir başka cebhesi de Osmanlı padişahlarına duyduğu sonsuz hürmet dolayısıyla Kasideler yazmış olmasıdır. Fatih Sultan Mehmet'e yazdığı kaside gibi, fakat ondan daha mühimi II. Sultan Abdülhamid için yazdığı kasidedir.

Kaside 1891'de yazılmış ve padişaha Londra'dan gönderilmiştir. Kasidenin yazıldığı tarih 50 yaşında ve hükümdarlığının 15. senesinde bulunan Sultan Hamid'in belki en olgun çağıdır. Bu yıllar vatanperver hükümdarın dünya siyasetini Türkiye lehine idareye çalıştığı yıllardır.

Aynı yıllarda katiyle zalim hükümdarlar ve istibdat idareleri aleyhine piyesler yazmış olan Hâmid'in de yine olgun zamanıdır. Hâmid, Londra'da bütün dünyayı meşhur İngiliz siyaseti ile idareye çalışan, en kesif fakat en fesatçı bir siyâsi iklimde bulunmaktadır. Türkiye'ye işte bu iklimden baktığı içindir ki, aydın kafalı şâir Sultan Hamid'in Türkiye için ne demek olduğunu anlamış ve kasidesinde gerçekten bir övgü lisanı kullanmıştır. Birçok yarı münevverin Fransızların taktığı **KIZIL SULTAN** lakabını benimsediği, umumiyetle Sultan Abdülhamid'in o emsalsiz politikasını

NÂKÂFİ

Abdülhak
Hâmid

Nasıl şerheyleyim ben derdimi, icâd nâkâfi.
Dua nâkıs, tazarru bi-eser, feryâd nâkâfi!
Melekler, burclar ger kulsalar imdâd, nâkâfi!
Gamım levh-i semâya eylesem inşâd, nâkâfi!

Güler mi mâteme dünyada hiç bir sahib-i insaf?
Felâket görmemişsin, derdimi eylersin istihfaf.
Felâket olsa lâyıktır, bu halka sendeki evsâf,
Kifâyet gösterip ey eyleyen irâd, nâkâfi.

Acep hûn-ı dil-i mecrûhumu sen mey mi zannettin?
Sadâ-yı makberi bir na'ra-i heyhey mi zannettin
Veyahut kendini âlemde sen, bir şey mi zannettin?
Bugün ben yazdım, elbette yazar ahfâd, nâkâfi.

Evet, tarz-ı kadim-i şî'ri bozduk, herc ü merc ettik,
Nedir şî'r-i hakiki safha-ı irfâna dercettik.
Bu yoldaki nakd-i vakti cem'-i kuvvet birle harcettik,
Bize gelmişti zira meslek-i ecdâd, nâkâfi.

(*Heç yahut Hiç*, s. 129-230)

anlamayıp, ona düşman olduğu ve hatta Sultanı öldürmek için bomba atan Ermeni uşağını alkışladığı bir zamanda yazılmış olması bilhassa mühimdir.

Hâmid günün zor şartları içinde Türkiye'nin ancak Sultan Abdülhamid'in rehberliği ve zekâsı sayesinde büyük бүтүнлүгүнү koruyacağına inanmıştı.

*Yâ Rabb-ı Zül-celâl ey hâlik ü beşer
Senden gelür bu âleme mädâm ü şer
Sultan Hâmid-i âdil'e takdir-i hayr kıl
Elbette sırr-ı âzam-ı vahdet itulu' eder*

*Halk olsun İsr- tabi ki görmesün pâyine
Şûrâ-yı mü'mininde adû şurdan eser*

*Sultan Hamid'e malik ü şurdan eser
Sultan Hamid'e mâlik ü memluk olan bu halk
Hiç bir zaman bekliemez rehber-i diğer*

*Muhtâcdır bir öyle rehakâre mutlaka
A em bu sübesühazer-engiz rehğüzâr
Alemden bî-imam cemaat ne iş görür
İnsanlar izdihâm-ı hükümet midir meğser
Ummân-ı kâr ü bârda bir tek sefinede*

*Binlerce nâhudâ ile mümkün müdür sefer
Nerde zuhur edip te nedâmet çekilmemiş
Cumhûr nâm o hey'et-i evlâdı bî-neder
Yâ Rab o mihr-i devleti sen pâydar kıl
Versün bu milke sâye-i eltâfi zîb ü fer
Tâ Hind ü Çin'den бүтүн ihvân-ı din bugün
Râhında can-sipâr olur ey düşman elhazer*

Bu beyitlerde: "Ey ulu Tanrı! Ey insanı yaratan! Mâdem ki bu âlemde iyilik de kötülük de senin iradenden geliyor: Vahdetteki muazzam hikmetin (bir güneş gibi) doğması için âdil bir hükümdar olan Sultan Abdü'l hamid'e iyiliği takdir et.

Halk onun temiz yoluna uysun ki düşmanlar mü'minlerin toplandığı yerde karışıklıktan eser görmesin.

Sultan Abdü'l hamid gibi bir padişaha mâlik ona tâbi

olan bu halk hiç bir zaman başka yol gösterici beklemez.

Taraf taraf tehlikelerle dolu bir geçit olan bu âlemin öyle kurtarıcıya mutlaka ihtiyacı vardır.

Bu âlemde imamsız bir cemaat ne iş görebilir? İnsan kalabalığı halinde bir hükümete hükümet denebilir mi?

Şu iş güc dünyasında tek bir gemide binlerce kaptanla yolculuk yapılabilir mi nerde Cumhur denilen o babasız çocuklar hey'eti kurulmuş ta orada pişmanlık duyulmamıştır?

Tanırım! O şevket güneşini sen sürekli kıl ki onun iyiliği yüzünden bu memleket süslensin ve nurlansın.

Tâ! Hind ve Çin diyarına kadar, бүтүн müslümanlar onun yolunda canını fedâ edebilirler ey düşman kork!"

Bu kaside böyle bir zamanda ancak büyük bir insan tarafından yazılabilirdi. Hamid de zaten Şâir-i Azam'dır. Şâir-i âzam'ın vefatı:

13 Nisan 1937 güneşli bir nisan günü Maçka Palas önünde mahşeri bir kalabalık büyük bir sükut içinde bekliyor. Şâirin bayrağa sarılı Cenazesi askerlerin elleri üzerinde top arabasına yerleştiriliyor. Millet ve Devlet töreni bir arada...

O zaman Şişli'den sonrası şehir dışı dut bahçeleri, çayırılık, mühim bir kısmı gençlerden teşekkül etmiş kalabalık bir tek nefes gibi cenazeyi takip ediyor. Cenaze daha yeni açılan Zincirli Kuyu mezarlığına götürülüyor... Şanına hayatına uygun hazin bir törenle Şâir-i Azam Toprağa veriliyor.

Mezar taşında eserlerinden alınmış bir beyit:

*Bu taş cebinime benzer ki aynı makberdir
Dış sükûn ile zâhir derunu MAHŞER dir.*

1) Hamid, Eserlerimi nasıl yazdım Resimliay mec. Ağustos 1928

2) Servet-i Fînnun 12 Şubat 1925

3) Hacle: 28

4) Makber mukaddimesi

5) Edebiyata dair, Yahya Kemal s. 205-206

6) Yahya Kemal: Siyasî ve edebî Portreler s. 15

7) Kaya Bilgegil: Erzurum Edebiyat Fakültesi Mec.

